

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ
УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО»
ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ

Питання боротьби зі злочинністю

Збірник наукових праць

Видається з 1997 року

Випуск 22

Харків
«Право»
2011

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України (постанова № 6 від 19 жовтня 2011 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 15928-4400ПР від 02.11.2009 р.

Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. — Х. : Право, 2011. — Вип. 22. — 296 с.

Засновники

Національна академія правових наук України
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
Інститут вивчення проблем злочинності НАПрН України

Видавець

Інститут вивчення проблем злочинності НАПрН України

Редакційна колегія:

В. І. Борисов (головний редактор), В. С. Зеленецький (заст. головного редактора), В. С. Батургаресва, Ю. В. Баулін, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, Ю. М. Грошевий, Л. В. Дорош, В. А. Журавель, Н. В. Сібільова, В. В. Сташис, А. Х. Степанюк, В. П. Тихий, В. Ю. Шепітько, О. Ю. Шостко

Науковий редактор *Л. В. Дорош*
Відповідальний за випуск *Ю. О. Оберемко*

Адреса редакційної колегії: 61002, Харків, вул. Пушкінська, 49,
тел.: 715-62-08, 700-65-81

УДК 343.265.2

О. В. Ус, кандидат юридичних наук,
доцент Національного університе-
ту «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», м. Хар-
ків

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ВИКОНАННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО ВИРОКУ

Розглянуті кримінально-правові проблеми звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку. Досліджуються поняття, передумови, підстава, порядок і кримінально-правові наслідки такого виду звільнення від покарання.

***Ключові слова:** звільнення від відбування покарання, строки давності, зупинення та переривання строків давності виконання обвинувального вироку.*

Обвинувальний вирок суду виконується після набрання ним законної сили (ч. 3 ст. 401 КПК). Вирок, що набрав законної сили, звертається до виконання судом, який його постановив, не пізніше як через три доби з дня набрання законної сили або повернення справи з апеляційної чи касаційної інстанції (ч. 1 ст. 404 КПК). Призначене судом покарання виконується відповідними органами (Державний департамент України з питань виконання покарань, його територіальні органи управління, кримінально-виконавча інспекція) і установами виконання покарання (арештні дома, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи).

Водночас унаслідок різних причин об'єктивного і/або суб'єктивного характеру (бездіяльність державних органів, на які покладено виконання вироку, різноманітні форс-мажорні обставини тощо) обвинувальний вирок суду може бути не звернений до виконання або не виконуватися повністю чи в частині (наприклад, вирок виконано лише в частині відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди). Якщо вирок суду певний час не виконується (не звернений до виконання), то в подальшому його виконання в окремих випадках є недоцільним. Це зумовлено тим, що засуджений до закінчення строків давності постійно знаходився під загрозою реального відбування покарання. Крім того, невчинення засу-

дженим у цей період нового злочину свідчить, за загальним правилом, про його «юридичне» виправлення, втрату ним суспільної небезпечності, а отже, і застосування покарання до нього не є доцільним, бо не матиме належного карального і попереджувально-виправного впливу.

Відповідно до ст. 80 КК звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку полягає у відмові держави від виконання призначеного особі покарання у тих випадках, коли воно не було виконане упродовж певного строку з дня набрання вироком законної сили. Тобто ст. 80 КК обмежує строками давності повноваження держави щодо кримінального переслідування осіб, яким призначено певну міру покарання за вчинений злочин.

Передумовою звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності є засудження особи за будь-який злочин з призначенням їй будь-якого виду покарання незалежно від його строку (розміру). Однак строки давності не поширюються на випадки, коли особа засуджена до будь-якого виду чи розміру (строку) покарання за злочини проти миру та безпеки людства, передбачені статтями 437–439 та ч. 1 ст. 442 КК.

Підставою цього виду звільнення від відбування покарання є сприятливе закінчення строків давності виконання обвинувального вироку. Цей строк починає спливати з моменту набрання вироком законної сили і триває увесь час, доки вирок не виконується з причин, не пов'язаних з ухиленням особи від його виконання.

Тривалість строків давності виконання обвинувального вироку залежить від виду покарання, який було призначено засудженому (а не передбачено санкцією відповідної статті (частини статті) Особливої частини КК), а коли йдеться про позбавлення волі, то й від строку такого покарання та тяжкості вчиненого особою злочину, і визначається на підставі ч. 1 ст. 80 КК. Водночас слід зазначити, що строк давності виконання обвинувального вироку у разі засудження особи до покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК) у ч. 1 ст. 80 КК чомусь *не визначено*. Вважаємо, що це питання потребує свого законодавчого вирішення шляхом викладення п. 2 ч. 1 ст. 80 КК у новій редакції, наприклад: «2) три роки — у разі засудження до покарання

у виді обмеження волі або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, а також позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості».

При призначенні покарання за сукупністю злочинів або вироків ураховується загальний строк покарання, призначений у порядку статей 70–72 КК, і у разі засудження до позбавлення волі береться до уваги найбільш тяжкий злочин, що входить у сукупність. Строки давності щодо додаткових покарань визначаються основним покаранням, призначеним за вироком суду (ч. 2 ст. 80 КК), тобто вони закінчуються одночасно зі строком, встановленим для основного покарання. Слід зазначити, що правила про давність виконання обвинувального вироку не поширюються на частину вироку, яка регламентує стягнення морального і матеріального збитку, заподіяного злочином. Вирок у цій частині може бути звернений до виконання в межах строків, установлених цивільно-процесуальним законодавством.

Закінчення строку давності визнається *сприятливим*, якщо особа протягом такого строку: а) не ухилялася від відбування призначеного їй покарання і б) не вчинила нових злочинів середньої тяжкості, тяжких або особливо тяжких. У протилежному ж разі може мати місце зупинення або переривання строків давності.

Зупинення строку давності відбувається у разі ухилення засудженого від відбування покарання, тобто умисного вчинення діяння, яке полягає у невиконанні засудженим обов'язку (бездіяльність) щодо відбування призначеного йому обвинувальним вироком покарання (наприклад, шляхом зміни прізвища, підроблення документів, виїзду з місця проживання у невідомому напрямку тощо).

У разі ухилення від відбування покарання строк давності не спливає протягом усього періоду ухилення, а його перебіг відновлюється з дня з'явлення засудженого для відбування покарання або з дня його затримання (ч. 3 ст. 80). Причому строк давності, який сплинув до моменту ухилення засудженого від відбування покарання, не анулюється, а підлягає заліку і продовжує спливати з моменту з'явлення засудженого або його затримання, тобто час, який минув з дня набрання чинності обвинувальним вироком суду до дня, коли особа почала ухилятися від відбування покарання, зберігається і зараховується до загального строку давності, що продовжує

спливати. Цей загальний строк відновлюється (а не починається з початку) із дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. Слід мати на увазі, що відповідно до ч. 3 ст. 80 КК у разі зупинення строків давності, передбачених пп. 1–3 ч. 1 цієї статті, такі строки подвоюються.

Переривання строку давності має місце, якщо до його закінчення засуджений вчинить новий злочин середньої тяжкості (ч. 3 ст. 12 КК), тяжкий (ч. 4 ст. 12 КК) або особливо тяжкий (ч. 5 ст. 12 КК). У цих випадках частина строку давності, що перервався, анулюється (втрачає своє юридичне значення) і обчислення давності починається заново з дня вчинення нового злочину. З цього моменту починають спливати самостійно і паралельно два строки давності: один — за раніше вчинений злочин (строк давності виконання обвинувального вироку), другий — за новий злочин (строк давності притягнення особи до кримінальної відповідальності). Ці строки не складаються, не поглинаються, не подовжуються до самого довшого з них, а обчислюються і спливають окремо.

Вчинення особою злочину невеликої тяжкості не перериває строку давності виконання обвинувального вироку. Проте в такому разі можливе призначення покарання за сукупністю вироків, якщо воно здійснюється до закінчення строків давності виконання попереднього вироку. Після набуття новим вирокіом законної сили починає спливати строк давності його виконання.

Якщо за новий злочин, наприклад середньої тяжкості, особу згодом було звільнено від кримінальної відповідальності (наприклад, на підставі акта про амністію чи на підставах, передбачених КК), то сам факт вчинення такого злочину все одно перериває перебіг давності виконання обвинувального вироку суду.

Якщо новий злочин, що був вчинений, наприклад середньої тяжкості, в разі зміни КК згодом був виключений із КК або був переведений до категорії злочинів невеликої тяжкості, то згідно з ч. 1 ст. 5 КК це повинно вважатися такими обставинами, що відновлюють вплив давності за раніше вчинений злочин з дня його вчинення¹.

Кримінально-правові наслідки звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обви-

¹ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – С. 167.

нувального вироку є виключно позитивними для засудженого. Він не тільки не відбудуватиме того покарання, яке було призначено судом, а й з моменту звільнення не вважатиметься таким, що має судимість (ч. 3 ст. 88, ч. 2 ст. 90 КК).

За своїм характером даний вид звільнення від відбування призначеного покарання, за загальним правилом, є *обов'язковим*. Це означає, що в кожному випадку наявності названих передумови та підстави суд зобов'язаний звільнити особу від покарання. І тільки у випадках, коли йдеться про осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, цей вид звільнення від покарання є *факультативним*. Так, відповідно до ч. 5 ст. 80 КК, якщо особа була засуджена до довічного позбавлення волі і вирок не приведений у виконання, питання про застосування давності вирішується судом, який приймає одне з таких рішень: а) не застосовувати давність і довічне позбавлення волі замінити на позбавлення волі на певний строк; б) застосувати давність і звільнити особу від відбування призначеного їй довічного позбавлення волі.

Слід звернути увагу й на те, що у КК не зазначено строк, який повинен сплинути до моменту вирішення питання про давність виконання обвинувального вироку суду, яким особу засуджено до довічного позбавлення волі. У п. 5 ч. 1 ст. 80 КК передбачено строк давності п'ятнадцять років — у разі засудження особи до покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років за особливо тяжкий злочин. На підставі системного тлумачення норм КК питання про застосування давності до особи, засудженої до довічного позбавлення волі, може вирішуватися судом, якщо вирок не було виконано протягом п'ятнадцяти років. Тому до закінчення п'ятнадцятирічного строку з дня набуття вирокom суду законної сили щодо засудження особи до довічного позбавлення волі такий вирок підлягає виконанню. Водночас, на наш погляд, оскільки довічне позбавлення волі є більш суворим видом покарання, то необхідно і для нього встановити більш тривалий строк давності виконання обвинувального вироку, наприклад двадцять років. Тим паче і клопотання про помилування у разі засудження особи до довічного позбавлення волі може бути подане після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання (абз. 2 п. 4 Положення про

порядок здійснення помилування)¹. Якщо ж цей строк закінчився, то питання про застосування давності вирішується судом, при цьому суд не обмежений максимальним строком, по закінченні якого давність обов'язково має бути застосована. Як застосування, так і незастосування давності до особи, засудженої до довічного позбавлення волі, може мати місце через будь-який (невизначений) час по закінченні двадцятирічного строку з дня набуття вироком законної сили. Вважаємо, що наведене необхідно закріпити у КК.

Критерії, якими повинен керуватися суд, у разі застосування давності чи відмови в її застосуванні у теорії кримінального права однак не вироблені. Як стверджує В. Є. Смольников, застосування до особи давності не повинно залежати від характеру вчиненого злочину і тяжкості наслідків, що настали. Ці обставини вже були враховані судом при призначенні покарання. Тому застосування давності має базуватися виключно на тому, що засуджений вже не є суспільно небезпечним після закінчення відносно тривалого часу, який сплинув з дня набрання вироком законної сили. Тому, на думку вченого, абсолютно природно, що при вирішенні питання про застосування давності суди повинні враховувати час, який сплинув з моменту набрання вироком законної сили. Чим тривалішим є цей час, тим більше є підстав вважати засудженого таким, що вже не є суспільно небезпечним, якщо він довів своє виправлення невчиненням нових злочинів².

Необхідно також зазначити, що, передбачивши заміну довічного позбавлення волі (ст. 64 КК) позбавленням волі на певний строк (ст. 63 КК), законодавець не встановив строк заміняючого покарання. Деякі криміналісти вважають, що суд зобов'язаний замінити довічне позбавлення волі позбавленням волі в межах санкції відповідного кримінального закону з урахуванням характеру і тяжкості вчиненого злочину³. Так, К. В. Михайлов стверджує, що суд зобов'яз-

¹ Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 16 верес. 2010 р. № 902/2010 // Уряд. кур'єр. – 2010. – 21 верес. (№ 174).

² Смольников В. Е. Давность в уголовном праве. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 120. Такий підхід поділяє і Ю. М. Ткачевський (див.: Ткачевский Ю. М. Давность в советском уголовном праве. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 107–108).

³ Див.: Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий / Н. Ф. Антонов, М. И. Бажанов, Я. М. Брайнин и др.; Под общ. ред. В. И. Зайчука. – Киев: Политиздат Украины, 1969. – С. 133.

заний замінити довічне позбавлення волі на більш м'який вид покарання, а саме на позбавлення волі на строк у рамках санкції тієї норми КК, за якою діяння було кваліфіковане в обвинувальному вирокі суду¹. Уявляється, що така позиція не зовсім вірна з наступних підстав.

Згідно з ч. 2 ст. 63 КК позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років. Водночас довічне позбавлення волі передбачено в 11-ти санкціях статей Особливої частини КК (ст. 112, ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 258, ст. 348, ст. 379, ст. 400, ч. 4 ст. 404, ч. 2 ст. 438, ч. 2 ст. 439, ч. 1 ст. 442, ст. 443 КК) і завжди в альтернативі з позбавленням волі на максимальний строк — п'ятнадцять років. Більше того, згідно з ч. 1 ст. 64 КК довічне позбавлення волі застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Отже, якщо суд призначив покарання у виді довічного позбавлення волі і не визнав за можливе призначити особі позбавлення волі на певний строк, то замінити довічне позбавлення волі в порядку ч. 5 ст. 80 КК, на наш погляд, він може лише шляхом призначення максимального строку позбавлення волі, зазначеного у санкції відповідної статті Особливої частини КК. Це обумовлено також і тим, що засуджений і так «заохочується», бо довічне позбавлення волі замінюється йому більш м'яким покаранням — позбавленням волі. Застосовувати до особи «подвійне заохочення», на наш погляд, у цій ситуації немає достатніх підстав, тим більше у випадках, коли суд не знайшов підстав для застосування давності.

Таке положення необхідно закріпити в КК, бо відсутність вказівки на розмір заміняючого покарання у виді позбавлення волі на певний строк може породити певну невизначеність при прийнятті такого рішення і теоретично може призвести до ситуації, коли суд, не застосувавши строки давності до особи, засудженої до довічного позбавлення волі, замінить цей вид покарання на позбавлення волі на строк, зазначений у ч. 2 ст. 63 КК, тобто на строк від 1 до 15 років, при цьому таке рішення не суперечуватиме чинній редакції ч. 5 ст. 80 КК.

¹ Див.: Михайлов К. В. Уголовно-правовой институт освобождения от наказания. — М.: Юрлитинформ, 2008. — С. 203–204.

Як вірно відзначає В. Є. Смольников, заміняючи довічне позбавлення волі у випадку незастосування давності, суд тим самим не ревізує покарання, призначене вироком суду. Довічне позбавлення волі підлягає заміні не тому, що суд, який ухвалив вирок, припустився помилки при призначенні покарання, а внаслідок закінчення значного часу з дня набрання чинності вироком, коли застосування такого покарання є недоцільним. У такій ситуації суд не вправі привласнювати собі функції наглядової інстанції¹. Він повинен замінити довічне позбавлення волі не на будь-який строк, а тільки на максимальний строк, передбачений санкцією відповідної статті Особливої частини КК.

Більше того, виходячи з аналізу строків, на які може бути призначено позбавлення волі, можливо запропонувати такі варіанти вирішення зазначеного питання: а) у разі заміни довічного позбавлення волі, яке було призначено за один злочин, позбавлення волі призначається на строк п'ятнадцять років; б) у разі заміни довічного позбавлення волі, остаточно призначеного за сукупністю вироків, строк позбавлення волі може бути встановлений у межах від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти років.

Ураховуючи викладене, пропонуємо уточнити редакцію ч. 5 ст. 80 КК указівкою на те, що *довічне позбавлення волі заміняється позбавленням волі на строк не менше п'ятнадцяти років*.

Як уже зазначалося, давність не застосовується при засудженні за злочини проти миру і безпеки людства, передбачені статтями 437–439 і ч. 1 ст. 442 (ч. 6 ст. 80 КК), тобто обвинувальний вирок щодо осіб, засуджених за ці злочини, повинен приводитися у виконання незалежно ні від часу, який минув з дня набрання ним законної сили, ні від міри (виду, розміру (строку) призначеного засудженому покарання). Зазначене положення КК ґрунтується на загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права, зокрема Конвенції ООН «Про незастосування строку давності до військових злочинів і злочинів проти людства» від 26 листопада 1968 р., ратифікованої Україною 25 березня 1969 р., відповідно до якої строки давності не застосовуються до військових злочинів і злочинів проти людства незалежно від часу їх вчинення.

¹ Див.: Смольников В. Е. Давность в уголовном праве. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 122.

Статья посвящена уголовно-правовым проблемам освобождения от отбывания наказания в связи с истечением сроков давности исполнения обвинительного приговора. Исследуются понятие, предпосылки, основание, порядок и уголовно-правовые последствия такого вида освобождения от наказания.

The article is dedicated to the problems of the Criminal law of release from serving of punishment in connection with expiration of terms of remoteness of execution of accusatory sentence. The premises, basis, order and criminal-legal consequences of the using the change the rest part of such type of release from punishment, is probed (item 80 of the Criminal Code of Ukraine).

Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри кримінального права № 1 Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (протокол № 8 від 11 травня 2011 р.).

Рецензент — кандидат юридичних наук, професор В. І. Тютюгін.